

Kalendernummer 19

TEMA 4.4 - FORSVARSANLEGG

29 4.14 - UTVIKLING AV MINNE

- "FESTVINGSANLEGGET I TROLDALEN"
AV ENAR BJORVING 2005

BILDE 8

2005

Bamble gjennom tidene

Festningsanlegget i Trolldalen

Av Einar Bjørkeng

På 90-tallet ble jeg tillagt flere større arbeidsoppgaver i Bamble kommune. Den mest interessante var likevel å utarbeide en bruksplan for festningsanlegget som tyskerne anla i Trolldalen utenfor Valle.

Grunnlaget for mitt arbeid med planen var:

- 1) Reguleringsplan for Trolldalen egengodkjent av kommunestyret 11.06.91 med endring i møte 04.02.92. Et avsnitt i planen omhandler 'Bevaringsområde – festningsanlegg fra 2. verdenskrig'.
- 2) Avtale i november 1993 vedrørende 'Område for bevaring av festningsanlegg – Trolldalen' mellom Bamble kommune v/ordføreren og A/S Ap-landhus samt Trygve Mikkelsen (grunneiere). Denne avtalen kom i stand etter at det var blitt gjort større inngrep på bevaringsområdet i Trolldalen uten tillatelse (veibygging og sprenging av bunker). I avtalens § 4 het det: «Bamble kommune er ansvarlig for å utarbeide skjøtselsplan for 'bevaringsområdet'. Denne planen skal danne grunnlag for alle tiltak, restaurering, sikring m.m.»

Opgaven med å utarbeide skjøtselsplanen – heretter kalt bruksplanen – var naturlig nok lagt til Bamble museum. På det tidspunktet arbeidet startet, hadde det gått mer enn 50 år siden 2. verdenskrig sluttet. Det var derfor nødvendig å gå svært grundig til verks:

Jeg leste Jan Egil Fjørtofts bok Tyske fort i Norge (1982), sendte ut et spørreskjema til personer i Bamble som hadde opplevd siste krig, samt foretok flere befaringer i Trolldalen sammen med to personer som hadde jobbet på festningsanlegget (førstehåndskilder). Ved hjelp av disse arbeiderne kunne en enkelt avdekke flere ting, f.eks. en steintrapp, som nå lå under mose og lyng.

Behandlingen av bruksplanen resulterte i at kommunestyret bevilget kr 20.000,- til opprydding. Med disse pengene fikk man stoppet de store ødeleggelsene på bevaringsområdet.

Beliggenhet og topografi:

Festningsanlegget ble etablert på eiendommen Våg g.nr. 84 ved Valle. Plasseringen er på en kolle med litt varierende høyde fra kote 35 til 40. Anlegget har hovedfront mot syd-ost, og avstanden til strandlinjen er 175 meter. Hovedadkomstveien er i dag som tidligere Trolldalsveien fra Våg. Det ble sprengt ut plass for festningsverket i ytterkant av kollen. På yttersiden av denne er det en bratt skrent mot lavere lende mot sjøen.

Det er god utsikt fra fortet: Mot øst ser man Brunlanes (Mølen). Den ytterste av holmene utenfor er Stråholmen, og man ser også en del av Jomfruland. Nærmeste fjorden går inn mot Valle.

Da tyskerne innvaderte Norge i 1940, ble de på ingen måte imponert over det kystartilleriet de fant langsetter kysten vår. De benyttet seg imidlertid av de planene som nordmennene hadde utarbeidet for nygruppering av batterier i Norge. I 1941 satte 143 batterisjefer i gang bygging av sine kystfort, bl.a. i Trolldalen.

Jeg siterer noen linjer fra Jan Egil Fjørtofts bok: «I Trolldalen mellom Brevik og Kragerø ble det i mai 1941 anlagt et batteri: HKB 37/979 Trolldalen (983) med fire 10,5 cm K332, skuddvidde 16.000 meter. Dette batteriet ble nedlagt i november 1943, og kanonene ble sendt til Horten, mens betjeningen gikk til Bolærene for å bemanne det nye batteriet i Kongshavn.» (HKB står for Heeres-küstenartillerie-Batterien, og sifrene 983 er en tidligere nummerering av de tyske batteriene).

Kriterier for slike kanonstillinger var at kanonene måtte ligge i samme høyde over havet. Kanonene skulle helst ligge nærmere enn 50 meter fra hverandre (vanligvis 70 meter).

Fravikelse ble gjort for å unngå store sprengningsarbeider. Avstanden mellom de fem kanonstillingene i Trolldalen regnet fra vest er: 29,7 meter, 46,5 meter, 62,5 meter og 54 meter, og ligger på samme nivå. Kanonene ble plassert på dreieskive med ildsektor 120 grader. Som splintbeskyttelse ble det ofte lagt en halvrund voll foran disse.

For å betjene fire 10,5 cm kanoner hadde de tyske fortene vanligvis slik bemanning: To offiserer, 13 underoffiserer og et mannskap på 52. I spørreundersøkelsen ble det oppgitt at mellom 80 og 100 tyskere oppholdt seg i Trolldalen så lenge fortet var i drift. Under øvelse var det opp til 400 tyskere på stedet. En kilde opplyste: Etter at fortet var nedlagt, oppholdt det seg én offiser og 8 andre ved Trolldalen kystfort til krigen var slutt i 1945.

Så tett som de tyske fortene var lagt fra Vestfold til Kragerø, skulle man ikke tro det var behov for kanoner i Trolldalen. Langesundstangen fort lå også veldig nær. Det var vel kanskje derfor fortet i Trolldalen ble nedlagt alt i 1943.

Påstanden om at Valle i Bamble var blitt forvekslet med Valle i Vestfold, er også sannsynlig. Fortet i Trolldalen ble i såfall feilplassert ...

Når det gjaldt å få bygd fortet, hadde tyskerne lite vansker. I Anders Nenseth og Gunnar Sems bok 'Krigens hverdag' er det opplyst at to norske entreprenører påtok seg byggingen. Når en mann kunne tjene opp til 30 øre mer for timen ved å ta på seg akkordarbeid for tyskerne, var det heller ikke store problemer med å få nordmenn i arbeid. Noen mener det va ca 700 nordmenn som jobbet i Trolldalen under anleggsperioden, andre mener det var over 900. En av de som ble intervjuet, hevdet at det ble løstnet skudd med kanonene i Trolldalen, men bare under øvelse. Det ble skutt mot øvelsesmål på Måsholmen, men også innover land mot Steinmannsheia. 13. januar 1943 ble det foretatt skarpskyting mot blink, som ble slept bak båt på fjorden. Kanonene ble avfyrt 'selvstendig', dvs. én og én.

Foruten de fire 10,5 cm kanonene ble det i undersøkelsen opplyst at det var flere maskingeværstillinger på fortet, og én 40 mm luftvernkanon var plassert i den sekskantete muren ved kanonstilling nr 3 fra vest. I tillegg hadde man til tider to flyttbare 20 mm luftvernkanoner på fortet. En 150 cm lyskaster og en sentralkikkert (avstandsmåler) befant seg også der.

En person opplyste at da tyskerne skulle bygge en permanent kommandosentral mellom kanonstilling 2 og 3 regnet fra vest, raste den ut.

På fortet hadde man egen badebrakke og røykeri.

Det ble bygget flere staller nær fortet. Noen av disse ble brukt til grisehus. En opplyste at fortet hadde to forskjellige kommandanter, og det er nevnt to navn: Eis(s)en (fra 1941), og senere Kunel. Det var egen kommandantbolig på fortet.

Det har vært satt opp gjerde rundt fortet, og mye tyder på at vakter har patruljert langs gjerdet.

Ikke langt fra Trolldalsveien stod inngangsporten med vaktstue. Utenfor porten stod en kiosk. Etter å ha passert noen murer til mindre bygninger inne på området, vil en finne muren til en lagerbygning på høyre hånd, så restene av en stor offisers- og mannskapsmesse på venstre. Følger en så veien videre til høyre, dukker restene av flere grunnmurer opp, ett tilfluktsrom, samt

grunnmuren til sykehusbrakka. Like ved denne var oppstillingsplassen. Videre vil en passere en 350 meter lang løpegrav. Da er en på høyde med de fem kanonstillingene. Det fins flere ganger i fjellet, som er blitt brukt til ammunisjonslager. Løpegraven har forgreininger til ganger i fjellet og til de enkelte kanonstillingene. Det fins også et underjordisk hulesystem, som ikke er tilgjengelig.

Ved sjøen ble det anlagt kai, og et lokomotiv skal ha dratt forsyninger langs skinner opp mot festningsanlegget. En av de som ble spurt, hevder at det var en dreieskive i øvre enden, slik at 'loket' kunne snu. Det skal også ha vært en taubane fra der lokomotivet stoppet til toppen av festningsanlegget.

Hva vet vi så om livet på festningsanlegget i den tida det var i drift? Ikke så veldig mye. Vi kan tenke oss til at det må ha vært et yrende liv på fortet i anleggsperioden og under større øvelser.

Vi vet at vintrene var strenge de første årene, og at tyskerne til tider kunne kjøre med buss på isen helt til Kragerø for å gå på kino. Det hevdes også at damer ble invitert til fest og kino i offisers- og mannskapsmessa.

Enkelte episoder er også kommet fram: Tyskerne på fortet drev noe jakt. En dag så en av arbeiderne sitt snitt til å ta et haglegevær fra kantina. Han fikk lagt sammen geværet og puttet det i en sekk. Flere av arbeiderne som så hendelsen, holdt seg borte i dagene etter på grunn av redsel for represalier, men ingen ting skjedde.

En annen arbeider kom en morgen forbi sykehusbrakka. Der satt en tysker, tydelig i dårlig humør. Han ble spurt om hva som stod på, og kunne meddele at han nå skulle overføres til Østfronten. Det var selvfølgelig ikke noe å smile av.

En snekker som hadde et lite oppdrag i ei offisersbrakke, fant at radioen stod på. En tysker satt ved vinduet. Snekkeren tillot seg å skru over på London for å høre på melding derfra. Da sendinga var over, ble radioen igjen innstilt på den tyske stasjonen. Tyskeren som oppholdt seg i brakka, hadde reist seg og stod ved døra mens det pågikk. Da det hele var over, vendte tyskeren tilbake til vinduet.

Det er sagt at mange tyskere kjedet seg ved festningsanleggene i Norge, fordi det var så lite å foreta seg. Flere tok sitt eget liv. I en matpause var det en tysker som mistet livet på fortet i Trolldalen. Man vet ikke om dette var ei vådeskuddsulykke, eller om han rett og slett tok livet sitt.

Hva skjedde så etter krigen?

La meg først sitere fra to av svarene på spørreskjemaet: «Når man kom inn på fortet, så det ut som en by.» En annen svarte: «Når man kom inn på kystfortet i 1945, så det ut som et parkanlegg.»

Som kjent var det rasjonering i Norge og vanskelig å få tak i materialer. Fylkesforsyningsnemnda solgte bl.a. brakker i Trolldalen på auksjon. LIFs idrettshus skal bl.a. ha i seg materialer fra offisers- og mannskapsmessa i Trolldalen.

For øvrig la det seg nærmest et glemselens slør over stedet til reguleringsplanen for området ble utarbeidet i 1991.

Hva kunne vært gjort? Hadde kommunen utarbeidet en reguleringsplan for Trolldalen straks 'Plan- og bygningsloven' trådte i kraft (i 1965), ville trolig mangt vært annerledes.

Ved utarbeiding av bruksplanen for bevaringsområdet i Trolldalen ble det pekt på at området både kunne nyttes som turistmål og i undervisningsøyemed. Det ble derfor utarbeidet en lysbildeserie fra fortet i Trolldalen, og skolene ble gjort oppmerksom på denne. Få syntes å ha bruk for lysbildeserien, men de siste årene skal undervisningsaktivitet ha tatt seg opp ved det nedlagte fortet.

Kulturminneloven pålegger eierne å vedlikeholde forsvarshistoriske kulturminner. Bamble kommune har sammen med eierne gjort noe med hensyn til planen for bruk og drift av bevaringsområdet i Trolldalen, men kunne sikkert gjort langt mer.

Skoleverket bør fortsette sin 'anskuelsesundervisning' i Trolldalen. Som kjent fins det også et gamle lt fangstanlegg – et såkalt bogastelle – like utenfor bevaringsområdet.

Vi som var småbarn i Krabberødstrand på 1930-tallet, husker en godslig hvithåret gamling som bodde innerst i bukta ved badestranda vår. Han het Ola Lunde, og klaget aldri på bråket fra dusinvis av unger som badet om sommeren og lekte på sjøisen om vinteren like foran vinduene hans. Ola hadde vært sjømann – ellers visste vi ikke stort om ham.

Men nå vet vi noe mer. For et barnebarn av Ola Lunde – Gunvor Sørums – har sendt oss kopi av en avisartikkel fra 1923, da Ola Lunde fylte sytti år. Gunvor er datter av Olas yngste sønn Mikkjel og Hanna (søster til Johannes Krabberød). Hun fant nedenstående avisutklipp blant foreldrenes etterlatte papirer for mange år siden.

Gamle Ole (Ola) døde senhøstes 1939 etter å ha vært enkemann noen år. Det er en glede for Bamble historielag å kunne hedre enda en av våre gamle seilskutesjømenn med en artikkel.

Gunnar Sem

Paa bølgen den blaa

Kaptein Ole Olsen, Stathelle, forteller

Imorgen fyller en kjent borger paa Stathelle, skibsfører Ole Olsen, 70 aar.

Vaar avis avla ham selvfølgelig et besøk her om dagen, men før han klemmer i vei med sine mange opplevelser paa bølgen den blaa, skal vi høre litt om ham selv.

Ole Olsen saa dagens lys i øvre Bjørkedalen, og hans foreldre var O.A. Lunde og Elin Marie Nilsen. Men han kom tidlig ut i verden – bare et par maaneder gammel mistet han sin mor og blev bortsatt til fremmede, Ole Johnsen og hustru Kristine. De flyttet til Bjørntvedtangen ved Langangsfjorden ikke saa mange aarene efter. Senere flyttet pleieforeldrene til Langøen, Langesund, da pleiefaren var bjelkehugger paa Skarpnord. Der blev de imidlertid bare et halvt aar, da reiste de til Amerika. Ole blev dog igjen, og nu blev han atter bortsatt – dennegang til nogen gamle folk paa Sandøens vestside. Paa Sandøen var han i flere aar, men ennu engang blev han bortsatt – til Anders Olsen Sildevik, og der fortsatte han sin skolegang paa Solvik helt til konfirmasjonen.

Som man ser, har han hatt en beveget barndom, og tidlig maatte han nok ut i kampen for tilværelsen. Sjøen laa jo utenfor og vinket, og bare fjorten aar